

Ірина Грабовська

Гендерна складова європеїзації українського суспільства: реалії сьогодення, проблеми, перспективи

Розглядається реальний стан гендерних перетворень в Україні в контексті європеїзації сучасного українського соціуму.

The real state of gender transformations in Ukraine in the context of Europeanization of modern Ukrainian society is examined.

Під європеїзацією сучасного українського суспільства розуміємо повернення України у лоно європейської цивілізації як такої, що перемогла у змаганні із євразійською. «За зовнішніми ознаками перемоги європейської цивілізації у сучасному світі ховаються більш суттєві, внутрішні переваги, – стверджує Л. Залізник. – Європейські суспільства виявилися економічно ефективнішими, динамічнішими, демократичнішими, комфортнішими для людини, а значить в цілому гуманнішими. Основою їхнього успіху є приватна власність, яка від народження європейського суспільства була однією з його визначальних рис. Приватна власність породжує дуже продуктивну ринкову економіку, що є економічним двигуном європейського способу життя. Приватна власність та ринок робить виробника, тобто особистість незалежною економічно, а значить і політично, заважаючи узурпації влади державою. Виникають умови для поширення соціальних свобод (слова, совісті тощо), поваги до особистості, гуманізації суспільства. Високий статус людини є підґрунтям європейської демократії, яка набула форми європейського парламентаризму» [6, с. 8].

Демократизація суспільного життя передбачає і побудову суспільства реальної демократії. Як доводить А. Тоффлер, демократія не є забаганкою більшості населення розвинених країн чи утопією. Вона має чисто практичне наповнення і реальні підстави у специфіці розвитку сучасного світу, зокрема його найпрогресивнішої частини, якою є Захід. «...при суперіндустріалізмі демократія стає не політичною розкішшю, а первинною необхідністю, – переконує А. Тоффлер у роботі «Футурошок». – Демократичні політичні форми на Заході виникли не тому, що декілька геніїв своєю волею втілили їх в життя, чи тому, що людина проявила «невичерпну волю до свободи». Вони виникли тому, що історична потреба в соціальній диференціації та системах більш швидкого реагування потребувала чутливого зворотнього соціального зв'язку». І далі: «політична демократія шляхом залучення все більшої кількості людей в процес прийняття соціальних рішень полегшує зворотній зв'язок. Щоб мати контроль над прискореними змінами, нам знадобляться ще більш розвинені та більш демократичні механізми зворотнього зв'язку» [8, с. 390].

При неврахуванні цієї специфіки сучасного цивілізованого світу та намаганні однієї групи нав'язувати винайдені згори цілі цілому суспільству, виникають та множаться точки конфліктів у середині інших множинних груп сучасного соціуму. Невідповідність розвитку соціуму поставленим згори цілям, які не проходять постійну апробацію та корекцію у режимі діючої схеми «виклик-відповідь», призводить до постійних криз, конфліктів та хаотизації суспільного життя. «По мірі того, як збільшується число соціальних складових, по мірі того як зміни розкручують та дестабілізують систему в цілому, здатність підгруп сіяти паніку зростає неймовірно. За словами блискучого кібернетика В. Росса Ешбі, тут проявляє себе математичний закон результату, який полягає у тому, що «коли ціла система складається із деякого числа під-

систем, та підсистема, яка прагне домінувати, є найменш стабільною» [8, с. 391].

Однією із суттєвих ознак сучасної європейської демократії є її гендерна паритетність. Невід'ємною складовою цивілізованої країни, її модерним напрямком стала гендерна політика та гендерний розвиток суспільства як умова його ефективності. Фактично, гендерна складова західного світу стала одним із його маркерів. У документах ООН цей напрямок формулюється наступним чином: «Гендерна (паритетна) демократія є не результатом, а умовою ефективного розвитку сучасного суспільства».

Коли мова заходить про вписування України в європейську цивілізацію, це означає сьогодні, зокрема, і долучення до європейської гендерної політики, принципи якої «Цілями тисячоліття» було визнано у складі основних напрямків для розвитку сучасного світу.

Гендерна політика України, під якою розуміється «...комплексна, цілеспрямована діяльність держави, міжнародних та недержавних організацій, яка здійснюється ними безпосередньо та опосередковано на національному та регіональному рівнях і спрямована на інтегрування гендерного підходу в усі сфери політики як засобу ліквідації дискримінації за ознакою статі та досягнення рівного розподілу економічних, соціальних і політичних ресурсів між жінками і чоловіками» [7, с. 4].

В засновки гендерної політики покладено загальновизнані міжнародні норми, що розроблені в серії міжнародних документів. Зокрема, Загальній декларації прав людини, Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Міжнародному Пакті про громадянські та політичні права, Конвенції Міжнародної організації праці № 156 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок, рекомендаціях Ради Європи, підсумкових документах Четвертій Всесвітньої конференції ООН зі становища жінок «Пекінська платформа дій», резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 1325 «Жінки, мир та безпека» тощо.

Так, у статті 1 частини 1 «Декларації про участь жінок у сприянні міжнародному миру та співробітництву», ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН, говориться: «...жінки повинні отримувати можливість реалізовувати своє право на участь в економічній, соціальній, культурній, громадській та політичній діяльності суспільства на рівних засадах із чоловіками» [7, с. 24].

Щоб зрозуміти, яку роль у процесі перетворення України на сучасну європейську державу відіграє гендерний чинник, під яким розуміємо, насамперед, гендерну політику держави та розвиток гендерної культури суспільства, подивимось, що відбувається з українським соціумом сьогодні у «Гендерному» плані, щоб зрозуміти, від чого починати відлік.

Не важко помітити, що у сучасного українського владного нобілітету складається дещо парадоксальна ситуація із гендером. Що ж до гендерної складової політики – це заяви про дотримання міжнародних угод при повному внутрішньому відступі від принципів європейської гендерної політики та різкий поворот до патріархатних та патріархальних

цінностей. Чи не найяскравішим прикладом тому можуть слугувати одіозні висловлювання керівників держави М. Азарова та В. Януковича щодо жіноцтва. Широко відомим не лише в Україні, але і за кордоном став виступ прем'єр-міністра М. Азарова, де було проголошено наступне: «Одні кажуть, що наш уряд великий, другі, що в уряді немає жінок, ні на кого подивитися під час засідання Кабінету Міністрів. Самі нудні особи. За всієї моєї пошани до жінок – не жіноча справа проводити реформи. ... В новий уряд підібрані люди, які можуть працювати по 16 годин на добу, «без вихідних і прохідних», можуть брати відповідальність і не боятися говорити «ні» начальству» [2].

Дайджест Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна» коментує: «...логічно висновувати, що жінки не можуть працювати багато і ставитися відповідально до справи» [2].

А В. Янукович, ще будучи кандидатом в президенти країни, заявив, що місце жінки не в політиці, а на кухні. Потім, обійнявши посаду президента, під час виступу у Давосі запросив присутніх приїздити до України, де навесні роздягаються жінки. «Просто державна програма секстуризму», – коментували «просунуті» українські ЗМІ [2].

Та вище описаним не обмежився наступ на права жіноцтва в Україні та згортання ґендерних перетворень у суспільстві. Як дискримінаційні, можна кваліфікувати і наступні приклади: повна відсутність жінок в уряді, виключеність їх із процесу прийняття відповідальних рішень у державі. У 2003 р. у журналі «Free Inquiry» було опубліковано статтю «Fascism Anyone?» політолога Лоуренса Блітта, в якій дослідник виділяє 14 ознак, що ідентифікують фашизм в певній країні. Автор вивчив фашистські режими Гітлера, Муссоліні, Франко, Сухарто та Піночета й зробив висновок, що всі вони мали однакові характеристики. Цікаво, що однією з таких характеристик є «нестримний сексизм». Л. Блітт пише: «Уряди фашистських держав практично повністю знаходяться в руках чоловіків. Величезне значення набувають ґендерні стереотипи, ґендерні ролі стають дуже жорсткими. Для внутрішньої політики характерні сильна опозиція праву на аборт та гомофобія (в тому числі в прийнятих законах)» [1]; руйнування інституційного механізму забезпечення прав жінок та просування ґендерної рівності, що виражається, насамперед, у неприйнятті другої державної програми ґендерних перетворень в країні, оскільки дія попередньої закінчилась у 2010 р.; прийняття закону, який фактично заборонив жінкам навчатись у вищих навчальних закладах МВС України (для прикладу, у 1920 р. було створено перший взвод «жіночої міліції» чисельністю 20 жінок у тодішній столиці УСРР м. Харкові) [7, с. 10], оскільки основною вимогою до абітурієнта стало проходження обов'язкової строкової служби в армії; прийняття пенсійної реформи, яка реально погіршує становище працюючих жінок; відсутність з боку держави кроків, спрямованих на створення системи надання допомоги потерпілим від домашнього насильства; широке розповсюдження сексизму та дискримінаційних висловлювань в інформаційному просторі країни; прийняття наказу Кабінету Міністрів про дрес-код, що є прикладом втручання в приватне життя людини; ігнорування владою потреби створення координуючого органу для реалізації політики з протидії торгівлі людьми; «відсутність державних програм з протидії торгівлі людьми, попередження насильства в сім'ї та забезпечення рівних прав для жінок та чоловіків» [4].

Та найяскравішим прикладом антиґендерного наступу в Україні стали компанії за заборону абортів, «ґендеру»

загалом, гомосексуалізму, активно підтримувані провладними ЗМІ при абсолютно повному мовчанні керівництва країни щодо оцінки цих демаршів [3]. А між тим, як стверджують експерти, «...фемінізація суспільного життя... є історичною закономірністю. На цей процес не потрібно дивитися як на процес витіснення чоловіків із соціальної сфери. Це – процес встановлення втраченої за довгі часи історичної справедливості, введення жінки у сферу соціального, де місце є всім. Видатний літератор Сомерсет Моєм говорив, що «Світ – це дім чоловіка, а дім – це світ жінки». Проте набагато краще було б і для чоловіків, і для жінок, якби вони разом були і в домі, і в світі» [7, с. 10].

Чимало сучасних українських аналітиків кваліфікують діючу владу як креольську, навіть креольсько-советську. Однією із ознак креольства у політичному плані є переконавання у тому, що креольство розпочинає свою історію від утворення у 1991 р. незалежної української держави, чи, принаймні, коли мова заходить про носіїв ще советського менталітету – від доби УСРС. Якщо діюча владна еліта дійсно розпочинає свою історію від «тепер» і «зараз», логічно би було, щоб вони мали якщо не підтримувати ґендерну політику, то хоча б лояльно бути настроєними щодо цього напрямку. Адже радянська держава була по-своєму достатньо «просунута» по шляху фемінізму. Між жінкою та державою протягом всієї історії СРСР існував певний соціальний контракт, який від часу до часу дещо змінював свої форми, але завжди так чи інакше реалізувався. Наприклад, це модель працюючої матері, соціально реалізованої жінки – лікарки, вчительки, космонавтки тощо.

Такі практики в минулому досвіді мали би стимулювати розвиток ґендерної складової теперішньої політики. Тим більше, що аналізуючи українську реальність з позицій цивілізаційного підходу, варто пам'ятати, що увесь сучасний цивілізований світ є «ґендерно маркованим» в силу об'єктивних умов теперішнього стану існування і «проект європейської української нації, «що винаходиться заново» як вільне і відкрите ринкове суспільство, явно чи імпліцитно спирається на ґендерні дискурси і нові символічні репрезентації жіночності і чоловічності, передбачає реорганізацію ґендерного порядку і перевизначення ґендерних ролей» [5, с. 9]. І що «...не можна адекватно зрозуміти економічні та політичні трансформації в постсоветських суспільствах, не беручи до уваги складні процеси переустрою ґендерного порядку» [5, с. 10].

Проте, маємо сьогодні прямо протилежну картину: активний агресивний наступ консервативних сил саме на ґендерну політику та ґендер як фактор суспільного розвитку українського соціуму в загальноєвропейському та світовому ключі. Де шукати корені? В чому секрет? У слабкості українського жіночого громадського руху? Але на загальному фоні слабкості громадянського суспільства в Україні жіночий, феміністичний, ґендерний та квір-рух, який із певними обмовками вже цілком можна виділяти в окремий самостійний напрям емансипантських ґендерно-маркованих рухів (можливо, введений щойно термін з наукових позицій є недостатньо коректним, проте достатньо емким), є одним із найсильніших, потужно представлених і розгалужених (за деякими даними, на сьогодні в Україні існує більше 3,5 тис. громадських організацій, які так чи інакше займаються ґендерною проблематикою, від практичних проблем насилля в українських сім'ях, торгівлі людьми до теоретичних розробок підстав ґендерної політики держави та розвитку ґендерної культури українського населення).

Чи може у наших можновладців та й більшості населення ще XIX ст. в головах, коли максимум на що була спроможна жінка, на їх переконання, – це бути помічницею та розрадницею чоловікові? Знову ж таки виникають певні «але». Бо ж радянський період вніс у цю рольову ґендерну модель принаймні з правового та нормативного боку значні корективи: жінки-космонавти, жінки-льотчиці, жінки-герої Соцпраці та Герої Радянського Союзу, міністри і навіть одна неповторна жінка – Фурцева – секретар ЦК і член президії ЦК КПРС. Та й гордість радянської України – Валентина Шевченко – Голова Президії Верховної Ради. Вочевидь, такий досвід не міг пройти непоміченим. Та й незалежна Україна у цьому плані вже має певні безумовно історичні досягнення: Юлія Тимошенко – перша прем'єр-міністр України і безумовна харизматична політична лідерка.

То в чому ж справа? Чому при найпросунутішій за всю історію української незалежності владі, як то вона сама себе презентує, найочевидніший модернізаційний напрям, що вводить у якості ефективної суспільної сили жіноцтво країни (вже Й. Сталін розумів, що без цієї чисельної та потужної групи навряд чи можлива індустріалізація та вигреш у конкурентній боротьбі із капіталізмом. Саме тоді було фактично підтримано і простимульовано такі ініціативи, як знаменитий заклик Паші Ангеліної «Сто тисяч подруг – на трактор») та й допомагає розподілити відповідальність на дві суспільні половини порівну – жінок і чоловіків. Тобто, мав би спрацювати навіть чисто практичний інтерес. До того ж в суспільстві не виникало би питання «Чи є у нас вольові чоловіки і чи є справжні чоловіки в політиці?» Аж настільки для діючої еліти виявився незасвоєним і далеким досвід Советського Союзу в емансипації жіноцтва? Натомість маємо фактично державну підтримку активного наступу церков на ґендерні досягнення українського суспільства, відкрито сексистські виступи відомих політиків, які розповідають про жінок у розрізі того, «що ходить по наших вулицях», чи ще кращого того, що «возять у машинах»?

Це «родимі плями» первісного накопичення капіталу з відповідним перетворенням усього світу на товар, чи «ноухау» теперішньої влади у ґендерному розвитку суспільства? Чи це банальне нерозуміння сучасного світу? Адже, як зазначає дослідник Л. Залізник, «характерною рисою українських реалій доби незалежності є невизначеність пріоритетів геополітичної орієнтації країни. Ось уже 15 років Україна сахається між Сходом і Заходом, між Європою та Росією, що є прямим наслідком невизначеності нашої

політичної еліти. Дуже відомий історик сучасності Семюель Хантингтон писав: «Лише розуміючи реальний світ державні політики можуть конструктивно змінити його» (Хантингтон, 2003, с. 508). А чи всі наші керманічі розуміють складний сучасний світ, якщо згадати красномовні слова президента незалежної України Леоніда Кучми: «Скажіть, що будувати і я вам все побудую». Цивілізаційний підхід до історії людства – один з новітніх фундаментальних принципів сучасної геополітики, без врахування якого неможливе адекватне розуміння сьогодення» [6, с. 57].

Одне є очевидним, подібні настрої, які культивуються в українському суспільстві сьогодні, і політика ігнорування ґендерної проблематики з боку владних еліт навряд стимулює цивілізаційний поступ України у напрямку спільної Європи. Можливо, справа у зміні некомпетентних еліт. І якщо багатомільйонна українська людність знайде в собі сили поновити свою національну еліту, то з її допомогою побудує власну державу, як це вже зробили всі сучасні цивілізовані нації. Це, як правило, правові, демократичні держави, що базуються на ринковій економіці, пріоритеті прав людини, рівності всіх громадян перед законом незалежно від національності. Оскільки вони не гноблять інші народи і не загарбали чужих етнічних територій, їм не загрожують національно-визвольні повстання. Тому національні держави (Франція, Німеччина, Швеція, Фінляндія, Угорщина тощо) є осередками стабільності в сучасному світі» [6, с. 18–19].

1. *Blum L.* 14 характеристик фашистского режима [Електронний ресурс] / Лоуренс Бритт. – Режим доступу: http://accion-positiva.ucoz.es/publ/korotko_o_vazhnom/lourens_bliitt_14_kharakteristik_fashistskogo_rezhima/8-1-0-63.
2. Відкриті дискримінаційні висловлювання вищих керівників держави // ґендерна політика в Україні. – Дайджест Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна». – Вип. 1. – Червень 2011.
3. *Грабовская И.* Гендерный конфликт в контексте религиозной ситуации в современной Украине / И. Грабовская // Психология безопасности, психологическая безопасность личности: человек и общество // Материалы Всерос. науч.-практ. конф. «Психология безопасности, психологическая безопасность личности: человек и общество», 13–14 окт. 2011 г. – РФ, Дагестан, г. Махачкала: ИП Овчинников (АЛЕФ). – С. 45–49.
4. 10 прикладів дискримінації жінок в Україні // ґендерна політика в Україні. – Дайджест Міжнародного жіночого правозахисного центру «Ла Страда-Україна». – Вип. 1. – Червень 2011.
5. *Журженко Т.* Гендерные рынки Украины: политическая экономия национального строительства (Gendered Markets of Ukraine: political economy of nation building) / Татьяна Журженко. – Вильнюс: ЕГУ, 2008. – 256 с.
6. *Залізник Л.* Україна в колі світових цивілізацій: Наук.-метод. розробка на допомогу лектору-викл. нар. ун-ту українознавства / Леонід Залізник. – К.: Т-во «Знання» України, 2006. – 96 с.
7. *Левченко К. Б., Мартиненко О. А.* Жінки в органах внутрішніх справ України / К. Б. Левченко, О. А. Мартиненко. – К.: Вид-во «Телесик», 2008. – 56 с.
8. *Тоффлер А.* Футурошок / Алвин Тоффлер. – СПб.: Лань, 1997. – 464 с.

Олена Доценко

ґендер і влада в публічному просторі української сучасності

У статті розглядаються актуальні проблеми ролі жінки у публічній політиці сучасного українського суспільства, демократичні процеси в руслі ґендерного підходу, що формується, трансляція та сприйняття сучасних ґендерних концепцій і практик у політичному житті України.

The article is devoted to the topical problems of the feminist attitude to the woman's role in the public sphere of Ukrainian society as well as the democratic processes in the context of gender approach, gender concepts and practices in political life of Ukraine.

Як стверджують аналітики, глобальний світ – це не стільки взаємозалежний світ, скільки залежний – керований із єдиного центру. Сьогодні у світі все більше розповсюджуються організації, які називають «фабриками думки» і центрами публічної політики. Існують довідники таких організацій, статті та книги з оглядом їхньої діяльності, проводяться

багаточисленні семінари та конференції, створюються мережі центрів публічної політики [4, с. 194]. Основне призначення таких організацій полягає у проведенні базових досліджень основних проблем і шляхів їх вирішення з наступним залученням нових людей у владу. Основні функції – дослідницька, освітня та комунікативна (медіаторська).